

HABENT SUA FATA...

Černý, Václav – Pelán, Jiří (eds): *Italská renesanční literatura: Antologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, 2 svazky, 456 a 804 s.

Petr Kyloušek
Masarykova univerzita
kylousek@phil.muni.cz

Olbrími, téměř třináctisetstránkový počín Jiřího Pelána a nakladatelství Karolinum lze číst a vnímat několikerým způsobem. Je to bezesporu pocta Václavu Černému a doplnění obrazu jeho celoživotní péče o vzdělanost a českou kulturu. Je to vyústění i připomínka síly dlouhodobě pěstěné překladatelské tradice. Ale je to také — pro badatelské prostředí — impuls k novému pohledu na italskou renesanci a evropské kulturní kořeny.

Četbu obou dílů je výhodné začít koncem, přesněji řečeno stranou 691 druhého dílu, kde je informační studie Jiřího Pelána „Habent sua fata libelli“. Latinská zdobnělina sice ne zcela odpovídá objemu obou svazků, Pelánův exkurz do situace padesátých let minulého století, kdy celý projekt Černého *Antologie renesanční literatury* vznikal, je však v mnohém směru poučný a zásadní. Literární historik zde nalezne jeden z důkazů o rezistenci kulturních elit v podmínkách státem a komunistickou stranou ovládaného knižního trhu a o jejich úsilí pokračovat v obrozenecké a prvorepublikové tradici kulturního étosu zapojení českého prostředí do evropského kontextu. Pelánova stať objasňuje, že popud k původní *Antologii* vzešel z armádního nakladatelství Naše vojsko, kde Miroslav Drápal a jeho spolupracovníci František Bernhardt a František Zvěřina zřídili edici Svět věnovanou klasické literatuře. Překvapí pohotovost a rychlost, s jakou Václav Černý dokázal vypracovat celkový plán a shromáždit kolektiv kvalitních překladatelů: Otto F. Bablera, Jana Vladislava, Václava Čepa, Jaroslava Pokorného, Emanuela Fryntu, Josefa Čermáka, Vladimíra Mikeše, Petra Koptu, Jana Zábranu a další. Projekt započatý roku 1956 a počítající s rozsahem zhruba šesti set stran byl předložen redakci nakladatelství na jaře 1957 a na konci téhož roku byl v podstatě hotov. Již tou dobou se ale rýsovaly změny v ediční politice Našeho vojska a roku 1959 byl záměr *Antologie* na další půlstoletí přesunut do očištěné zásuvek. Po smrti Václava Černého se torzovitý rukopis ocitl mezi archiváliemi Památníku národního písemnictví, kde jej v devadesátých letech minulého století objevil italský bohémista Alessandro Catalano. Od něho pak už vede cesta k Jiřímu Pelánovi a jeho dvacetiletému soustavnému úsilí o dovršení Černého projektu.

Jiřímu Pelánovi — jeho vytrvalosti, důkladnosti a důslednosti — nutno připsat nemalé zásluhy při překonávání obtíží, se kterými se musel vypořádat. Původní záměr doplnit a vydat původní Černého projekt narazil na překážky. K těm smluvně-právním je záhodno počítat především nesouhlas Jana Vladislava a dědiců Otto F. Bablera s vydáním jimi přeložených textů, ke koncepčním pak nutnost nově promyslet a aktualizovat Černého záměr. Rozdíl mezi původně zamýšleným šestisetstránkovým a nyní více než dvojnásobným rozsahem dvoudílné *Italské renesanční literatury*

zviditelňuje objem Pelánova podílu a proměny původní koncepce. Bylo třeba využít překladů osobností starší překladatelské generace — Adolfa Felixe, Aleny Hartmanové, Josefa Hiršala, Jiřího Konůpka, Zdeňka Frýborta — a také oslovit nové překladatele z italského a latiny — Miroslava Petříčka, Martina Svatoše, Richarda Psíka, Lubora Kysučana a další. Největší překladatelské břímě si ponechal sám Jiří Pelán, který pak Černého původní půdorys doplnil o nové oddíly (Komicko-realistická poezie, Humanistická filologie, Humanistický list, Filozofická próza, Platonizující teorie lásky, Aristotelismus a kodifikace tvorby apod.) a některé oddíly rozšířil (např. Historickou prózu, oddíly o autobiografii a biografii quattrocenta i cinquecenta). Některé důležité texty Marsilia Ficina, Pika della Mirandoly, Pomponazziho, Castelveta nebo latinská poezie Giovanniho Pontana či Lodovika Ariosta apod. se tak k českému čtenáři dostávají poprvé, vybaveny náležitým uvedením do jejich historických a kulturních souvislostí.

Italská renesanční literatura není ovšem jen souborem přeložených textů. Je to i svého druhu literární historie od závěru stilnovismu po baroko. Je-li možno si vypůjčit a parafrázovat výrok Delia Cantimoriho, k němuž Jiří Pelán odkazuje v úvodu rozsáhlé studie „Koncept renesance a Václav Černý“ (II, 717–736), vyžaduje tak rozsáhlý podnik, jakým antologie je, nejen výběr autorů a ukázek děl, ale i nutnost náležité kontextualizace proměn a prolínání jednotlivých kulturněhistorických, filozofických a náboženských pojetí renesance, od nichž se odvíjí jak časové vymezení, tak vnitřní periodizace. Sama stať je skvělou ukázkou literárněhistorické úvahy a umožňuje, aby se mimo jiné ozřejmil posun od představ Václava Černého k Pelánovu pojetí. Čtenář tak ocení nejen význam Pelánova přínosu, ale též složitost, komplementaritu a dynamiku celkového myšlenkového uchopení italské a evropské kultury od Danta po Galilea. Náležitěji tak lze určit i místo, které v tomto myšlenkovém pohybu zaujal romanista Václav Černý. Podrobný přehled jeho koncepce, výběru textů a jím oslovených překladatelů uvádí pak Pelán v synoptických tabulkách na stranách 698–707 v již zmíněné stati druhého dílu „Habent sua fata libelli“.

Dvoudílná *Italská renesanční literatura* prezentuje v první knize antologie autory trecenta a quattrocenta (456 s.), ve druhé pak shrnuje cinquecento (804 s.). Každý díl je uveden podrobným obsahem, kde pod jednotlivými oddíly najdeme u jmen autorů a titulů i zkratku odkazující k překladateli, každý oddíl je představen zvláštním úvodem, každý autor a jeho dílo jsou uvedeni medailonkem, případně vysvětlující kontextualizační prezentací, přeložené texty jsou opatřeny bibliografickým odkazem k originálům, z nichž jsou vyňaty. Překlady jsou provázeny vysvětlujícími poznámkami, kde třeba, a za překlady je uveden celým jménem překladatel. V závěru druhého dílu figuruje referenční bibliografie (II, 768–774) a přehled překladů italských autorů daného období do češtiny (II, 775–784), který je členěn dle jednotlivých oddílů antologie. Nechybí pečlivý jmenný rejstřík. Dodejme, že nakladatelství Karolinum se postaralo o kvalitní grafickou úpravu, která zpříjemňuje četbu, a o pevnou vazbu, jež podtrhuje celkový dojem solidnosti a akademické vážnosti počinu.¹

1 I při sebevětší pečlivosti se tak rozsáhlé ediční dílo neobejde bez drobných nedostatků. Namátkou: překlep v datu Petrarckovy smrti (1347!) (I, 63); překlep „Pulcího“ m. Pulciho (I, 351), „Strozza“ m. Strozzi (II, 32), „třema“ m. třemi (II, 72). Viz také údaj o florentském lokti (0,58 cm!) v poznámce (I, 341), dataci bitvy u Beneventa do r. 1966 (II, 220), údaj

Pelánova aktualizace respektuje Černého záměr ve všech jeho hlavních rozměrech. Zvláště to vynikne v původních Černého úvodech k jednotlivým oddílům, ale také ve výběru textů pro „jeho“ překladatele. V obojím na zběhlého čtenáře dýchne mnohé z překladu *Dějin italské literatury* Francesca De Sanctis do češtiny, který Václav Černý vydal roku 1959 a na kterém tedy pracoval takřka souběžně s přípravou *Antologie*. Černého spojuje s De Sanctisem hegliánství projevené mimo jiné i v jejich sdíleném národovectví. Co je ovšem u De Sanctise zaměřeno k vyzdvížení konstituující se italské národní literatury, obrací se v pojetí renesance u komparatisty Černého k chápání literatury jako postupné emancipace racionality a tvůrčí svobody. Nelze zde nepostihnout souvislost s Černého představou o úloze svobodného ducha jakožto základního étosu tvorby a kultury. Patrné je to zejména v jeho vizi měšťanstva jako základního hybatele renesance i v jeho výběru autorů završeném Galileem, jenž pro něho představuje onen spodní, racionální, antibarokní proud uvnitř feudalizujícího se baroka. Černého schopnost syntetického uchopení jevů také oceníme v jeho suverénních, bystrých přechodech od argumentu k argumentu, ve schopnosti neutonout v detailech a vést čtenářovu cestu po hřebeni hor s výhledem do údolí. Svým způsobem se tak Václav Černý nabízí coby kontrapunkt k přístupu Jiřího Pelána. Ten ve svých medailonech, komentářích a úvodech předkládá pohled složitější a skutečnost mnohotvárnější, doloženou vlastním výběrem autorů a povětšinou i vlastními překlady.

Nemá význam na tomto místě dopodrobna porovnávat Černého a Pelánův výběr autorů a textů. Řekněme, že Černého přístup je tradičnější, což je dáno mimo jiné i nutností větší konciznosti původního projektu. Jiří Pelán onu základní osu od Danta po Galilea obohatil o náboženskou prózu (svatá Kateřina Sienská), o rozsáhlý segment humanistické filologie, historiografie, filozofie, epistolografie (Lorenzo Valla, Poggio Bracciolini, Enea Silvio Piccolomini atd.), o polemiku a soupeření mezi neoplatonismem a aristotelismem (od Marsilia Ficina po Calstelvetra), o komicko-realistickou poezii (Berni, Folengo, Aretino) a v neposlední řadě o často opomíjené italské divadlo (Aretino, Tasso, Luigi Groto, Della Porta, Ruzzante), které však právě v 16. století položilo základ následnému rozmachu divadla ve Španělsku, Anglii a Francii. Pelánovo obohacení se týká i autorů píšících v dialektech, jako je právě Ruzzante nebo římský anonym, autor kroniky popisující pád Coly di Rienzo.

Co se překladů týče, lze jen obdivně přitakat dlouho utvářené kvalitě, jíž se generace překladatelů vepsaly do modelování české literární tradice. Zcela osobně bych ze starší generace Černého překladatelské skupiny vyzvedl Emanuela Fryntu a krom jeho překladů z italštiny obrátil pozornost k jeho obratnosti v překladech z latiny, ať už se jedná o složitou metriku horatiovské ódy (Angelo Poliziano, I, 319; Ariosto, II, 171), nebo o elegické distichon (Jacopo Sannazaro, I, 432; Giovanni Pontano, I, 292), jehož pentametr dokáže Frynta uzpůsobit české dikci. Je ku podivu, jak tuto techniku dál promýšlí Jiří Pelán, a to mimo jiné právě u svých překladů Giovanniho Pontana (I, 290 n.), kterými obklopuje překlad Fryntův. U Pelána se pentametr proměňuje ve stopově zkrácené prodloužení předchozího hexametru, a to tak, že pentametrické vyznění je zdůrazněno přízvuchným monosylabickým slovem na konci verše.

o Ludvíku XIV. (zřejmě spíše Ludvíku XIII.) v souvislosti s Campanellou a jeho pobytem ve Francii (II, 668). Někde chybí údaj o překladateli, obvykle uváděný za textem (I, 270; II, 51), jinde obvyklý údaj původního titulu (II, 48).

Je to elegické distichon česky přirozené, plynulé, rytmicky skandované. Na podobná překladatelská potěšení narazíme často, zejména opět u Pelána: připomeňme bujaře rytmizované mísení jazyků v hexametrech makarónského eposu *Baldus* (II, 162 n.), nerýmovaný hendekasylab v Rucellaiho *Včelách* (II, 123 n., zde překlad Petra Kopty), Alamanniho *Rolnických pracích* (II, 126 n.) nebo Trissinově *Itálii osvobozené od Gótů* (II, 133 n.). Co se týče prózy, upozorněme na jemné vystižení intruze nekultivovaného dialektu u římského anonyma (I, 183 n.) nebo na překlad dialektálních dialogů v Ruzantově divadelním kusu (II, 597 n.). Jestliže si dovolím vyzvednout právě Pelánovo překladatelské umění, je to nejen proto, že jeho překlady jsou v obou dílech antologie nejpočetnější, ale také proto, že jsou žánrově nejrozmanitější a stylově nejpestřejší, pokrývající rozsáhlou škálu od výsostného dvorského zpěvu po obhroublou erotiku.

Je nasnadě položit si otázku přínosu a smyslu tohoto monumentu české literární vědy a překladatelství zároveň, jímž *Italská renesanční literatura* bezpochyby je. Nebudu hovořit o užitečnosti a potřebě, neboť ty u dlouhodobých záměrů a projektů nejsou nikdy bezprostředně zřejmé. Téměř sedmdesát let dělících záměrů od realizace připomíná jiné mohutné projekty, jejichž trvalost a význam závisejí, jak už tomu v kultuře bývá, na smysluplnosti a významu, které jim společnost přiznává. Pierre Bourdieu nazývá tento axiologický proces *illusio* a definuje jej jako vklad do společenské hry podmíněný důvěrou a vírou v platnost přijímaných hodnot. V případě Černého a Pelánovy antologie je tato *illusio* rozehrána jednak směrem k české recepci a české kultuře, minulé i budoucí, jednak je dokonale doložena právě bohatostí italské renesance. Ta totiž svým trváním a mohutností odkazuje na neobyčejně plodnou kulturní *illusio*, založenou na důvěře a rozvíjení systémů hodnot vycházejících ze sdíleného axiologického řádu, jenž svým rámcem a pravidly skýtal oporu tvůrčímu úsilí a podněcoval je. Není náhoda, že Černý i Pelán v úvodech a medailonech upozorňují na středověkou teologii, na novoplatonismus a aristotelismus, na reinterpretaci a přisvojení antické kultury při hledání nových cest, jinak řečeno na rozvíjený a sdílený hodnotový řád, ať přijímaný, popíraný či naruby obrácený. Je podivuhodné, do jaké šíře, množství a různorodosti projevů byla tato kulturní důvěra v axiologické rámci rozvedena a jak plodná se ukázala.

Ač víme a přijímáme jako samozřejmost, že antologie jsou v důsledku nutné selekce „děravé“, přesto překvapí Černého a Pelánovo opus magnum rozsahem a bohatstvím textů sumarizujícím kulturní kapitál, který ve své době neměl obdobu, a už proto se stal součástí a zdrojem obecné evropské vzdělanosti a národních kultur. Budiž dovoleno připomenout tento truismus i v souvislosti s Černého a Pelánovou antologií, neboť se obrací k českému a slovenskému vzdělanému publiku jako připomínka, výzva a zároveň otázka. Máme k dispozici podobné mocné narativy jako italská renesance? Disponujeme podobně pozitivními, byť vzájemně kontroverzními hodnotovými řády, o něž lze kulturu opřít?

Dvojdomé autorství *Italské renesanční literatury* je zvláštní tím, že je to autorství „na dálku“, se značným časovým odstupem. Přesto zde nenarazíme na koncepční diskrepance. Kontinuita i myšlenkový posun se prolínají. Je nepochybné, že Jiří Pelán dopracoval a obohatil záměr svého učitele Václava Černého. Njen to: v jeho počínu je nenápadně rozvinuta i myšlenková komplementarita obou přese vše odlišných badatelských povah. Tento svého druhu dialog je elegantní pocta Václavu Černému, jehož originální myšlení v pojetí renesance a zejména baroka by patrně zasloužilo překlad

alespoň některých jeho stěžejních textů do angličtiny, aby proniklo do světa alespoň v té míře, v jaké on vnášel evropské myšlení do prostředí českého. V případě *Italské renesanční literatury* by však jméno Václava Černého nemělo zastřít lví podíl a rozhodující úlohu Jiřího Pelána. Do realizace vložil to, co ho především charakterizuje: svrchovanou erudici a neobyčejné básnické a překladatelské nadání. Oba objemné díly antologie jsou díky němu, ale též zásluhou všech podílejících se překladatelů, nejen zdrojem poznání a radosti z poznání. Nabízejí čtenáři požitky z četby a potěšení při potýkání s literaturou.

